

6. Лекції з політології: [Навчально-методичний посібник] / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 332 с.
7. Основи публічної політики та управління: навч. посіб./ Уклад: С.О.Телешун, С.В. Ситник. - К.: НАДУ, 2011.- 310с.
8. Остапенко М.А. Політична культура суспільств: [Навч. посіб.] / М.А.Остапенко. - К.: МАУП, 2008. – 96с.
9. Політологія: [Підручник] / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: «Академія», 2008. – 568 с. – (Альма-матер).
10. Скиба В.Й., Горбатенко В.П., Туренко В.В. Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки / В.Й.Скиба, В.П.Горбатенко, В.В Туренко. - К.: Основи, 1996. - 718 с.
11. Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі: [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 лютого 2006 р.] / [За ред. В.П.Беха]. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 366 с.
12. Філософія політики: [Корот. енцикл. слов.] / НАН України. АПН України. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка; [Авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко та ін.; Редкол.: Л.В. Губерський (кер.) та ін.]. – К.: Знання України, 2002. – 669 с.

Варзар Іван Михайлович,
доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 32(092)(4):323.1

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНИЙ СЕНСОЗМІСТ "НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ" В ІСТОРІОЛОГО-РЕЛЯТИВНИХ АСПЕКТАХ

У статті здійснено спробу відтворити цілісну теоретичну концепцію національної ідеї як політолого-етнологічного феномену. Виявлено її теоретичні генези, понятійні супутники, форми прояву, історико-об'єктивні джерела, об'єкт-предметні засади тощо. Концепцію національної ідеї відреставровано на широкому фоні та історичному тлі процесу генезування політолого-етнологічної думки Європи Нового та Новітнього часів, – від Англійської революції середини XVII ст. аж до українського сьогодення.

Ключові слова: *донаціональні народи-етноси, ідейний урок, етносубтитульна ідея, етноесенціальна ідея, меншинські етнолюди, національна ідея, політичний громадянин, титульний народ-етнос, теоретичний концепт.*

В статье анализируются историологический генезис и политолого-этнологическое содержание политологемы "национальная идея". В фокусе внимания автора – специфика идеологемного бытия национальной идеи в полиэтническом обществе. Самовыделяется основной теоретический концепт: для динамического развития любого полиэтнического общества крайне важно диалектическое сопряжение национальной идеи титульного народа и этноэссенциальных идей всех сущих в стране народов-этносов, – что и необходимо отобразить в Концепции государственной этнополитики имярек-страны.

Ключевые слова: *донациональные народы-этноты, идейный урок, меньшинские этнолюди, национальная идея, политический гражданин, теоретический концепт, титульный народ-этнос, этноэссенциальная идея.*

The article a coherent theoretical conception of the national idea as politic-ethnological phenomenon attempts to recreate. Its theoretical genesis, conceptual companions, manifestations, historical and objective source, object-subject basis are found. Concept of national idea restored to a broad background and historical background genesis process politic-ethnological views of the New

Europe and modern times - from the English Revolution of the mid-seventeenth century until the Ukrainian today.

Keywords: *beforenational nations, ethnic groups, ideological lesson etnosubtytulna idea etnoesentsialna idea, menshynski etnolyudnosti, national idea, a political citizen, title people, ethnic group, theoretical concept.*

На конструктивне соціумо- і державотворення національна ідея (далі: НІ) орієнтує і мобілізує далеко не всі соціально-політичні (індивідуальні, групові й великомасивні) суб'єкти, а лише ті, які розуміють межі застосування її (НІ) творчих потенцій та свідомо визначають своє місце в поліаспектному діяльнісному процесі реалізації її соціально-політичного змісту та цілей. У такому разі й сама НІ стає полікотворчим феноменом. Першоумовою для цього є висока міра політико-культурної зрілості тої нації/народу, чия історична місія НІ втілює.

Найуспішніше НІ функціонує та творчо метаморфозує у контекстах життєдіяльності трьох політико-етнічних суб'єктів, – (1) етноісторичної нації, (2) політичної нації та (3) політичного класу. Найнебезпечніші колізії навколо НІ утворюються саме у згаданих контекстах та саме у багатонародній країні (поліетнічному суспільстві). Максимізація успіхів життєдії НІ та мінімізація небезпек навколо неї можливі лише за умов існування у тій країні/суспільстві дієво зрілих у кратологічному сенсі політичної нації та політичного класу.

1. Понятійні прояснення змісту вправ довкола національної ідеї

Поняття "народ" у світовій гуманітаристиці – полісемічна категорія: (1) в науково-етнологічному сенсі – це народ-етнос, або ж етноісторична спільність; (2) в соціолого-демографічному сенсі – це змішаний народ-населення, або ж помешканське народонаселення; (3) в антропо-профільному сенсі – це символічні людські утворення (на кшталт "діти – народ першобожого творіння", "жінки – ніжний народ", або ж "науково-творча інтелігенція – етично вразливий народ" тощо). Темі нашої статті концептуально пасує перше категорійне тлумачення поняття – "народ-етнос", частково – поняття "народонаселення".

Суша ООНівська статистика (1986 р.): сьогодні на планеті живе 4 000 народів-етносів, які "вміщуються" у менш як 200 країн. Звідси випливає висновок: усі країни світу є багатонародними. Україна – у тому ж числі: станом на початок 2000 р. її населяли представники 136 народів-етносів землі, наприкінці 2006 р. їх налічувалося 149, а вже станом на початок 2010 р. їх виявилось 152 етноодиниці [12]. Немає жодного сумніву в тому, що "арабські революції" 2011–2012 рр. дещо примножать й останню цифру.

Але в цієї статистики є й інший, дещо затуманений політичною популістикою і непрофесійною політичною наукою сенсозмістовний бік: означені 4 000 народів-етносів перебувають на чотирьох, різномістовних стадіях соціально-цивілізаційної зрілості, – на стадіях роду, племені, народності, нації. У світі лише 800 народів-етносів перебувають на стадії нації. В Україні – лише понад два десятки нації, 130 з них перебувають на донаціональних стадіях (скажімо, цигани Кривдонбасу та кримські караїми перебувають на стадії родовій, гагаузи Придністров'я та асирійці Чернігівщини – на племінній стадії, татари Криму та роми Закарпаття – на народовській стадії). Ось і постає нетривіальне запитання: чи можна і чи правомірно на всіх різностадійно зрілих народів-співвітчизників одної абстрактно взятої країни "надіти" (екстраполювати) одну "узагальнюючу" НІ, – нехай радше у випадку, коли йшлося б про найдревніших, найцивілізованіших та "найшляхетніших" народах-етносах?..

Ми підійшли до найтяжчої та найнеординарнішої проблеми або ж проблемної колізії у серцевинному змісті області державної етнополітики в багатонародній країні... Що то є сама по собі НІ? Коли, хто та як розглядав саму словесно-понятійну конструкцію НІ? Яким же є її соціально-політичний та політолого-етнологічний змістосенс в минулому та сучасному вимірах? Ці запитання легше задавати, аніж на них врозумливо, науково та без "ідеологізмів" відповідати. Чому ж?

2. Політико-пізнавальна історіологія, що передує проясненню сенсозмісту поняття "національна ідея"

Відповіді на ці запитання уявляється можливим лише у призмі "концепції етнокультурного релятивізму" П. Берка. Самий же феномен НІ, за його підказкою, назовемо "етнокультурною конструкцією, що змінюється у часі та просторі" [13, с. 16]. А це – у будь-яких аспектах розгляду питання – вимагає історіологічної диференціації самої постановки попередньо-аксіологічного запитання, – якими у самої генези НІ є її сутнісні прояви та змістовні конструкти: ситуаційно історичними? етнокультурними? політичними? просто релятивними?

Це не "деталі". Зумисна чи невігласна розмазаність граней самої НІ, або ж навіть її ситуаційних проявів, – все це може дискредитувати святі й недоторкані етичні матерії навколо неї. Наприклад. (1) Пов'язана з ім'ям І.С. Мазепи ідея політико-державної незалежності України на початку XVIII ст. сьогодні, опинившись "в руках нечистих хлоп'яків, що за ніч стали патріотами" (Б. Олійник), кількома метаморфозними акціями перетворена на зрадницьке кліше. Або ж ось останнім часом маємо приклади політолого-етнологічних неохайностей з міжнародним та міждержавним присмаком. Пригадаймо, як з легкої руки В.А. Ющенко, (2) нещодавно "проблема Голодомору" із статусу тоталітаристської жертвовності зметаморфозувала до статусу етнополітично-ідейного жупела ("російсько-шовіністичний геноцид проти українського народу"). (3) Зрештою, ще пригадаймо, як політико-терористичні "діяння" лідерських осіб ОУН–УПА в Польщі та Білорусі "помаранчевими" політиками були піднесені у ранг "геройко-патріотичних".

Подібні "релятивістські вправи" навколо феномену НІ П. Берк акцептує в наступній політолого-етнологічній тональності: "Хоч би як рішуче ми прагнули уникнути упереджень, пов'язаних з етнічністю, кольором шкіри, віросповіданням, класом чи статтю, – нам не уникнути розуміння минулого під певним кутом зору" [13, с. 18]. Отже, вибір "свого кута зору" на етнокультурні та історико-політичні минулості взагалі та, зокрема, на першогенезу і першообраз НІ в будь-якій країні та будь-коли є справою радше історіологічного огляду питання, аніж "чисто" пізнавальної його оцінки. У цьому зв'язку задамося запитанням: Що посприяло правильній постановці адекватного до істини питання про сутність НІ в центральних та західноєвропейських країнах? Коли це сталося та й взагалі, – завдяки чому це сталося?

Європа часів Ранняго Середньовіччя – це багатотисячна мережа родоплемінних союзів першоетнічних людностей – мережа безсистемна, "майже безетнічні" людності. За визначенням А. Дж. Тойнбі, це була мережа часу від V до IX ст., "епоха безнаціональних і безтериторіальних Меровингів" [14, ч. 6, розд. 2, 5]. Чому "безнаціональні людності"? Тому, що тоді давньолатинське слово *patio* (народ) ще не аплікувалося до розатомованих, роздрібнених по лісах і печерах родів і племен (хоча у чисто науково-етнологічному сенсі, роди і племена теж є народами перших двох стадій соціоцивілізаційної зрілості людства). А вже наступні дві епохи – Високе та Пізнє Середньовіччя (IX–XIII ст. та XIV–XVII ст.) – це вже більш-менш зорганізована Каролінгами Європа – та зорганізована ще досить розпливчастими рамками "Священної Римської імперії". Який же тоді відбувся політолого-етнологічний зсув-перелам?

Меровингових часів роди та племена (головним чином, Західної і частково – Центральної Європи) з'єдналися вже у лавах народностей. Вперше за усі попередні – після римлян – часи давньолатинське слово *patio* (народ) стали аплікувати і до народу взагалі, і до народності як етноцивілізаційної стадії зрілості будь-якої людності. (В дужках зазначимо: дана чужоетнічна філологістика усе не-європейське людство й досі тримає у фальшивих обіймах, коли "нацією" називають себе і дикі родові союзи Тропічної Африки, й індіанські племена Америки, і вчора ще піщані племена Аравійської пустелі, які на "нафтодоларових пункціях" раптом опинилися високорозвиненими "техніко-кібернетичними націями", і нині дійсно високоцивілізовані скандинавські народи-нації, які тривало соціалізувалися.) Тоді й виник ерзац етнокультурного солідаризму: "ми – європейці", на обслугову якого й мала стати якась політолого-етнологічна ідеологема – родогенез НІ.

На історіологічне – тривале, "нерівне" й динамічне – становлення феномену НІ позитивно й детерміністськи впливали три цінності: (1) політична держава, (2) католицька релігія та (3) класична латина. Три різносеміологічні явища зметаморфозували до дуалітету "народ – держава": *Quis patio – unius statio* (кожному народові – свою державу). Як наслідок, до згаданого

солідаризму "ми – європейці" додалися ідеологеми "ми – єдиновірці" та "ми – єдиноподданці". Останні й слугують ерзацами першопостановки питання про генезис НІ.

Приблизно з XIII ст. під "державою" стали розуміти й "країну". Англійська революція середини XVII ст. вперше поставила до розгляду питання про легітимаційне ставлення народу до держави взагалі та, зокрема, до політики уряду в частині пронародного/антинародного управління справами суспільства. В теоретичному мисленні Т. Гоббса це відгукнулося концептом про девіацію механізму держави на (1) сукупність соціальних інститутів і на (2) сукупність політичних інститутів, які – "в принципі" – можуть обслуговуватись двома нерядоположними ідеологемами, – "політичною ідеєю" та "державницькою ідеєю". Якщо держава успішно справляється зі своїми соціумотворчими завданнями, послугуючись обома ідеями, – вона є "матір'ю-покровителькою країни", якщо ж ні та ще й "безсоромно курсує" під обома ідеями, – "держава є повією". Це було сказано в роботі "Про громадянина" 1651 року. У другому ж (латинському) виданні свого "Левіафана" він уже вводить до вжитку поняття "політична держава". Це – "добровільна згода людей в надії на те, що одна людина чи ціле зібрання людей захистять їх проти усіх інших" [6, с. 197].

Питання ж про те, "під якою ідеєю" має діяти політична держава взагалі, Т. Гоббс залишає своєму молодшому сучаснику – Дж. Локку. У книзі "Досвід про людський розум" (1690 р.) він першим у Європі підійшов до феномену "ідея" в суто духовно-мислительській діяльності людини. Ідея "означає усе те, що є об'єктом мислення людини, або... те, чим може бути зайнята душа під час мислення" [10, с. 144]. Якої ж окраски та якого характеру може бути ідея, – народного, державного, етнічного, політичного і т.п., – Локк не сказав. Але підкреслив одну константу: будь-яка суто людська ідея має будуватись на якихось всезагальних "принципах, ...з якими згодні усі люди", більше того, – цими принципами "має послугуватись усе людство" [10, с. 414, 415].

Свою думку Дж Локк не конкретизував. Це спонукало мене, автора статті висунути припущення: тими принципами засадування будь-яких людських ідей, – у тому числі і НІ – можуть бути "тріадні М": мова – мислення – мораль. Кілька років тому, аналізуючи аннали теоретичної думки Європи Нового і Новітнього Часів [4], я наштотхнувся на концепт: на Заході НІ, як і інші загальнолюдські ідеї, могли б прогресувати, лише будучи культивованими та "відшліфованими" в трьох загальноцивілізаційних "школах", – в (1) релігії, (2) освіті та (3) науці.

У кого що болить, – той про те й говорить... А українські труднощі – та й "нерівна хода взагалі" – чим пояснити? У західному дзеркалі відповідь вимальовується наступна: народні низи так цілісно й не пройшли означені "школи", а вітчизняна політична еліта усіх останніх політичних епох свою соціумо- та державотворчу діяльність так і "не встигла" свідомо та цілеосмыслено базувати на означених тріадних принципах (мові, мисленні, моралі). Однак, повернемося до безпосереднього предмета аналізу.

Суто політолого-етнологічних аспектів буття НІ вперше в європейській науці у 30 – 40-х роках XVIII ст. торкнувся А.Д. Кантемір – молдавський учений, дипломат і "фундатор новоросійської літератури" (В.Г. Белінський). У низці теоретичних праць, поезій, дипломатичних депеш і приватних листів він вживав предтечі-ерзаци НІ, – такі, як от: "ідейна субстанція народу", "іномисліє нації про себе і світ", "соціоісторична думка" та ін. Причому, вживав не сегментарно та зумисне ізольовано, а в контекстах з іншими (ним же винайденими!) термінами: "територіальна репрезентація", "депутат/депутація", "етнічна природа людини", "політична матерія", "соціальне середовище" та ін. [8, с. 107, 112–114].

Будучи Послом Росії в Англії та Франції, А.Д. Кантемір першим серед східноєвропейських вчених першої половини XVIII ст. проникливо помічав і позитиви, і негативи етносоціополітичного життя західноєвропейських країн. Йому, наприклад, кидалися у вічі (1) намагання англійських і французьких вельмож асимілювати "чужоземних людей в культурно-релігійному казані" відповідних метрополій; (2) поступове формування навіть у простонародних низах звички "привчати туземця до всього свого у побуті та мислі"; (3) навіть у знаних інтелектуалів свого часу інде він помічав зверхнє ставлення "до світу людей другого сорту", не презумуючи в них "свого бачення себе в уселюдському зеркалі"; (4) часто перебуваючи на Лондонській біржі та на Паризькому ринку, він натрапив на таке явище: через експорт товарів та

продуктів ремесел метропольні вельможі "експортували й свою ідейну фізіогномію"; (5) одного разу, перебуваючи в "Університеті Східного Лондона" (який уже три століття готує адміністраторів та усемислимих "спеціалістів" для "країн третього світу"), Кантемір заніс до щоденника запис: "Цікаво, з якою ідеєю на лобі та й в голові цей індус повернеться до свого Хіндостану?!!!" [8, с. 129, 132, 201].

Підіб'ємо етапний підсумок. У ранзі соціумо- і державотворчого конструкту словесно та концептуально ще не сформульована НІ перед європейським світом поставала двічі, – (1) на початку другого тисячоліття н. е. в якості ідейної спонуки до формування понад тисячі "національних держав", – фактично, мініатюрних країн, – у рамках Священної Римської імперії Каролінгів та (2) у другій половині XIX ст., – у розпливчастому вигляді "об'єднавчих ідей" паннеолатинізму, пангерманізму, панславізму, пантюркізму тощо, які й втілилися у факти створення кількох федералістських країн – Румунії (1859 р.), Австро-Угорщини (1867 р.), Італії (1869 р.), Німеччини (1870 р.) та ін.

3. До генези сенсополітичного змісту понятійних супутників НІ

Суто у політичній сфері окремо взятих країн образ НІ вперше "запрацював" у роки розгортання Великої Французької революції кінця XVIII ст. Влітку 1793 р. Л. Сен-Жюст, осмислюючи реформаціологічний зміст "радикальної тріади" Ж.-П. Марата "свобода – рівність – братерство" (1793 р.), підніс ці (на той час – ще буденно пересічні) слова у ранг "політичних ідей" та висловив думку про те, що вони "достойні того, щоб стати на ідейне озброєння політичного класу будь-якої революціонізованої країни" [9, с. 25, 27]. Відгукуючись на ідейно-політичний сенс цієї ж тріади, італієць А. Росміні (у книзі "Права у громадянському суспільстві", 1836 р.) зазначав: у по-справжньому вільному суспільстві політичні ідеї свободи, рівності і братерства "найперше мають стати на службі" у двох груп "політичних громадян у середовищі будь-якого цивілізованого народу", – у свідомих учасників політичних виборів та у свідомих платників податків [9, с. 25–27].

Понятійний сленг "політична ідея з етнічно-соціальним відтінком" уперше взяв до розгляду француз Ж. Мішле. У книзі "Народ" (1846 р.) він "розщепив" давньолатинське поняття "natio" (народ) на два терміни, – 1) на "народ як етнічно-історична спільність" (1978 року обрусілий німець Ю. Бромлей підніс цей термін вже у хрестоматійне поняття "народ-етнос") та 2) на "народ-населення" (або ж "народонаселення") [11, с. 10–11]. А у нас, – півторасти років опісля великого француза, – чи розрізняють ці поняття, які впритул підводять до розуміння глибинного сенсу поняття НІ? – Аніскільки! Ба більше того, в парламентських та урядових "верхах" ці поняття просто ототожнюють, – і дана облуда мислення потрапила навіть до Конституції 1996 р., а затим – до офіційних політичних документів та законодавчих актів.

Відкриття Ж. Мішле мало неабиякий вплив на політолого-етнологічну думку 50 – 70-х років XIX ст., коли на континенті почалися своєрідні каскадні аплікації явища "політична ідея" до різних секторів етнічної сфери багатонародних суспільств. Так, 1861 р. в законопроекті "Про гарантування національностей і мов в Угорщині" трансільванський румун А. Моціоні увів до вжитку поняття "політична нація", а угорець Ф. Деак 1862 р. прийшов йому на допомогу, уточнюючи: це – "об'єднані одною ідеєю та метою односторонні, які діють поза межами правових дозволів/заперечень офіційних політичних властей" [4, с. 27–28].

1870 р. угорець Л. Телекі у законопроекті "Про національні та етнічні меншини" у контексті етносоціального устрою Австро-Угорщини виділив трьох окремих етнополітичних суб'єктів, – "можливо, колись об'єднаних всекраїною ідеєю та вседержавною метою": (1) "провідні нації" в Австро-Угорщині (австрійські німці та угорці); (2) "національні меншини" (поляки, чехи, серби, галицькі українці, словени та ін.) та (3) "етнічні меншини" (воєводинці, хорвати, роми, словаки та ще три десятка інших "не-провідних народностей" дуальної монархії). Найціннішим тут є положення про те, що кожна з названих етнолюдиностей "крокує у майбутнє під сонцем своєї провідної ідеї" (підкреслено мною. – І.В.) [4, с. 27]. Якої саме ідеї, не сказано. Але ми уточнимо: сленги "всекраїнова ідея" та "провідна ідея" можуть слугувати певними ерзацами сьогоднішньої НІ. Майже сімдесят років потому намагався це ще чіткіше сказати австрієць К. Реннер (друге видання книги "Нація і держава", 1939 р.): тією ідеєю може бути "виведений з

минулого досвіду ідейний урок про перспективи розвитку та розквіту кожної етнічної спільноти у кожній мультикультурній країні". Ще через кілька років в епізодичній статті К. Реннер той урок уже однозначно назвав "національною ідеєю кожного самосвідомого народу на землі" [15, S. 101–104]. Це чітко сформульоване понятійне положення є підсумком і вершиною розглядуваної політолого-етнологічної концепції.

Тепер і нам впору підбити підсумки. В суто теоретико-ідеологемному сенсі, національна ідея – це докладно засадована науковцями думка про історичну місію якогось народу як етноісторичної спільноти на вітчизняному геополітичному ґрунті. На письмі та в інформаційному просторі НІ може виступати у різномислових формах і візіях. Наприклад, – як ситуаційно-актуальний заклик до дії; як концептуально-перспективний орієнтир; як конструктивно-динамічна мобілізаційна думка; як застереження від застою; як смолоскип на шляху до гіпотетичних горизонтів; як вражаюча своїми цивілізаційними обр'яями мета і т.п. У кожній даній країні НІ теоретично розробляють наукові/інтелектуальні еліти, а на практиці її реалізують політичні еліти. У кожній же країні теоретично вироблена "суто місцевої" концепції НІ екстраполюється на два сегмента її (ідеї) змістовного поля, – на (1) поточний та на (2) перспективний сегменти поточного життя. Після того, як НІ теоретично розроблена та готова до праксеологізації (практичної реалізації), постає питання з питань: як до неї поставиться народ?.. Проблемна діалогія "ідея – народ" давно вже не висвітлюється ані вченими, ані публіцистами. А дарма...

Сто років тому діалогія жваво обговорювалася в колах професійних політиків марксистсько-ленінського гатунку. Перед розв'язанням Першої світової війни було вироблено два підходи до гіпотетики її реалізації під титлом: "Коли та за яких умов ідея стає матеріальною силою?" З'ясувалося, що К. Маркс ще у 70-х роках ХІХ ст. дотримувався думки: ідея стає матеріальною силою тоді, коли вона оволодіває народними масами. Йому нібито на початку ХХ ст. заперечував молодий В.І. Ленін, говорячи: ідея стає матеріальною силою тоді, коли народні маси володіють нею. Ось така надто повчальна колізія, про яку сучасність забула. І знову скажемо: а дарма... Запитуємось: чому за два десятиліття "не спрацювала" провідна ідея суверенізаційної епохи – ідея Незалежності? Відповідь перебуває на поверхні: ані ідея не заволоділа масами, ані маси не заволоділи ідеєю.

І все ж, повернемося в історико-політичні ретроспективи, – за вогнем, а не за попелом...

4. Доля концепту "національна ідея" за роки державно-політичної незалежності України

За радянську добу окреслені вище термінологічні відкриття в розглядуваній галузі знання або замовчувалися, або викривалися як прояви "етнічного націоналізму" чи й "гнилого етнічного позитивізму". Особливо діставалося К. Реннеру, – зокрема, за "псевдомарксистське слововживання". Гадаємо, через це й сама концепція НІ просто не діставала теоретичного розвитку. Даний широко не усвідомлений нігілізм відбився й на світобаченні ледь не всіх політикумних осіб незалежних років розвитку України. Як наслідок, аж до порогу наших днів феномен НІ перебуває у стані радше погано зрозумілого сленгу, аніж чітко осмисленого та на письмі творчо опрацьованого поняття. І все ж, певні посування відбуваються і в цій науково-політичній царині. За два десятиліття політико-незалежного буття країни "спеціалісти з проблематики НІ" скликали з десятків наукових форумів (конференцій, конгресів, семінарів, "засідань круглих столів" тощо), написали купу різноманітних статей, брошур, збірників, а два ветерана ліберально-романтичного руху – Л. Лук'яненко і Д. Павличко – з цієї проблематики написали по солідній книжці. А що у підсумку? На сьогодні:

– ще не доконче з'ясовано соціально-політичну природу самого феномена НІ, а відтак не вироблено її бодай всеукраїнового звучання робочої дефініції;

– не здійснено й спроби визначити суб'єкт-носіїв НІ в багатонародній країні, якою є й Україна;

– в основних політико-правових документах незалежницького часу (скажімо, в Конституції, в доктринах внутрішньої та зовнішньої політики, національної безпеки, інформаційної безпеки, в законі про безпекову політику взагалі та ін.) не здійснено й спроби визначити "практичну матрицю" можливих варіантів реалізації бодай якоїсь із робочих дефініцій НІ.

5. Про особистий внесок автора у справу теоретичного прояснення змісту політологемі "національна ідея"

За законами науково-творчого та публіцистичного жанрів питаємо себе: ну а ти, реаліст-констататор, – ти що натомість зробив? Відповідаю. Точка зору автора цих рядків уперше висловлена понад двадцять років тому, – у 1994 р. [1, с. 106–123]. За цією монографією з проблематики НІ опубліковано з десяток малоформатних робіт. У концептуальному сенсі мій внесок у теоретичний потенціал проблеми НІ втиснений у наступні позиції:

1) Сама по собі НІ втілює науково засадовану думку про історичну місію якогось народу-етносу на вітчизняному геополітичному терені. (Це – моя прелімінарна робоча дефініція 1998 р. [3, с. 37–39].) Концепцію НІ, як правило, вироблює політична еліта країни, – радше той її (еліти) сегмент, який практично долучається до управління суспільними справами.

2) Право на формулювання та реалізацію своєї НІ – зусиллями відповідного сегмента політичної еліти – мають усі суцї в даній країні народи-етноси та (підкреслюю!) поза урахування рівнів їхніх обсягів фізичного етномасиву, старожитності/новоісторичності, родопоходження, глибини історичного менталітету, рівня інтелектуального розвитку і т. п.

3) У багатонародній країні народи-етноси, природно, перебувають на різних стадіях соціально-цивілізаційної зрілості (нагадаємо: йдеться про стадії роду, племені, народності, нації), у зв'язку з чим й питання про їхню історичну місію зазнає певної диференціації. Для себе я давно встановив: а) по відношенню до титульного народу-етносу (це поняття я увів до обігу 1994 р. [1, с. 127, 130–144, 167–168]) його історична місія має носити автентичну назву НІ; б) по відношенню до субтитульних народів-етносів (це поняття ввів до обігу Ю.І. Римаренко), які перебувають на соціоцивілізаційній стадії нації, може діяти субтитульна національна ідея (СТНІ) (це поняття ввів до обігу той же Ю.І. Римаренко). Останнє поняття, вважаю, ситуаційно слід корелювати з НІ титульної людності; в) по відношенню до меншинських донаціональних народів-етносів (зі 152 етнолюдностей, які нині населяють Україну, приблизно 130 – це донаціональні меншинські людності) – це етноесенціальна ідея.

4) Поняття "донаціональні меншинські людності" належить угорцю Л. Телекі (1870 р.) [4, с. 27]. На сьогоднішньому українському ґрунті це поняття можемо проілюструвати кількома парними прикладами. Скажімо, до родосоюзів відносимо караїмів та придунайських циган; до племен – асирійців і турок-месхетинців; до народностей – кримських татар і гагаузів. По відношенню до всіх донаціональних народів-етносів 1998 р. я ввів до обігу поняття етноесенціальна ідея (ЕЕІ) [3, с. 37]. Це – та сама ідея про сенс історичної місії якогось народу-етносу, – тільки аплікована до донаціональних народів-етносів поліетнічної країни. Загальнокраїновий же синтез цих двох різносенсових ідей у 2009 р. я запропонував назвати національно-етнічною ідеологемою соціально-політичного розвитку багатонародної країни [5, с. 303–304].

5) В різнорівнево розвиненій багатонародній країні кратологічним мистецтвом урядування всенародними справами може вважатися та Концепція державної етнічної політики (КДЕП), яка діалектично сполучає соціумо- і державотворчі потенції НІ титульного народу-етносу, СТНІ субтитульних людностей та етноесенціальні ідеї (ЕЕІ) донаціональних народів-етносів. Вважаю за потрібне підкреслити: у кризових ситуаціях, напевно, усі субтитульні та донаціональні народи-етноси, тимчасово "наступивши на горло" власних ідей, мають консолідуватися навколо титульників, синтезувати одну, всекраїнової ваги НІ і спільними зусиллями "витягувати" країну із кризової скрути.

6) Усі три різносміслові НІ мають дві перспективні ділянки реалізаційного поля, – поточну і перспективну. На зразок останньої сьогодні слід було б вважати регіоналістичну (Партії регіонів) ідею "радикального реформування України на модернізаційних засадах". В окремих же політико-кризових ситуаціях не можна нехтувати й потенціалом поточних НІ. Для сьогоденного стану країни, скажімо, тимчасове гасло "Гідний "Єврофутбол-2012" могло б набагато більше важити за "перспективно багату думку" одного экс-Президента – про "перетворення України у період до 2025 р. на туристичну Мекку". Народний депутат С. Гриневецький вважає, що в статусі "поточних НІ" могли б переможно побутувати (1) "прорив в освіті та науці", кардинальні просування (2) "у житлово-комунальному господарстві", (3) "в системі агропромислового комплексу" та (4) "в оновленій моделі дорожнього будівництва" [7]. Цілком раціональні та конструктивні судження.

Феномен НІ демонструє свої потенції не тільки всередині країни, а й за її межами. Вже друге десятиліття, пильно стежачи за нами, три центральноєвропейські сусідки – на фоні "хвилястих" соціумо- і державотворчих акцій правлячих в Україні кратологічних команд – почали методично корелювати свої НІ. Так, Румунія 1999 р. започаткувала "Програму етнокультурного єднання румун звідусіль"; з 2001 р. Угорщина послідовно реалізує свою програму "Соціального облаштування угорців із сусідніх країн", а Польща 2007 р. засадувала перспективно значущу "Карту поляка".

Минуло небагато часу, а негативний для України ефект реалізації лише цих трьох "антидейних програм" виявився досить чуттєвим (бодай в одному сенсі): у приграничних районах Придунав'я, Буковини, Закарпаття та Галичини обезлюднюються і потопають у злиднях ще недавно перенаселені та квітучі етнорегіони. Отож, і міркуємо: якби в найближчі роки вдалося "наповнити належним змістом" 70% НІ титульного українства, 25% СТНІ субтитульних неукраїнських націй та 5% ЕЕІ донаціональних меншинських людностей та увесь цей потенціал цілеспрямувати у радикально-реформаційне русло, – країна б дійсно розквітла й об'єктивно стала б лідером групи країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Ось тоді країни-члени Євросоюзу просилися б до нас в інвестори та туристи, а не ми до нього у слабосильні асоційовані члени... А поки що – через безплідно конфліктуючу політичну еліту – ми флуктуємо у хвості цивілізованої та об'єднаної Європи фігурою Манілова – пустомрійника гоголівського стибу.

Література:

1. Варзар І.М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія / І.М. Варзар. – К.: Школяр, 1994. – 224 с.
2. Варзар І.М. Політолого-етнологічні аспекти інтерпретації буття національної ідеї в поліетнічному соціумі // І.М. Варзар. // Ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України. Наук. зб. / Під ред. О.І. Фортової. – К.: КВГІ, 1997. – С. 138–147. – 228 с.
3. Варзар І.М. Соціумо- і державотворчий потенціал національної ідеї в поліетнічному суспільстві. Тези до роздумів / І.М. Варзар. // Національна ідея – основа єдності суспільства: Спецвипуск НДПУ. – К.: 1998. – С. 35–41. – 60 с.
4. Варзар І.М. Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації та політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтези / І.М. Варзар. // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Вип. 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 22–38. – 158 с.
5. Варзар І.М. Політична етнологія. Пропедевтичний курс: Авторський підручник. / І.М. Варзар. – К.: Персонал, 2011. – 354 с.
6. Гоббс Томас. Избранные произведения. – В 2-х томах. – Том 2 / [Пер. с англ.]. – М.: Мысль, 1965. – 750 с.
7. Гриневецький Сергій. Про що свідчить аналіз проекту бюджету на 2012 рік / С. Гриневецький // Голос України. – 2011. – 3 листопада.
8. Кантемир А.Д. Сочинения, письма и избранные переводы / А.Д. Кантемир. – В 2-х томах. – Том 2: Письма. – СПб.: Академия, 1868. – 710 с.
9. Карась Анатолій. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / а. Карась. – К.–Л.: Вид-чий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
10. Локк Джон. Опыт о человеческом разуме. Книга первая / Д. Локк // Антология мировой философии. – В 4-х томах. – Том 2. – М.: Мысль, 1970. – С. 412–441. – 776 с.
11. Мишле Жюль. Народ / Ж. Мишле. – М.: Прогресс, 1965. – 480 с.
12. Населення планети побільшає... // Голос України. – К., 2009. – 3 квітня.
13. Нові підходи до історіописання / [За ред. Пітера Берка: пер. з англ.] – К.: Ніка-Центр, 2010. – 368 с.
14. Тойнби, А. Дж. Постыжение истории / [А. Дж. Тойнби,]. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
15. Sinoptikus (K. Renner). Staat und Nation / K. Renner. – Wien, 1939. – 510 S.